

La Vall d'Aran, Andorra i els Comtats: el paper comercial dels Nords de la Catalunya moderna

Discurs de recepció de Patrici Pojada com a membre
numerari de la Secció Històrico-Arqueològica,
llegit el dia 5 de maig de 2022

Barcelona, 2021

Institut
d'Estudis
Catalans

SECCIÓ
HISTÒRICO-
ARQUEOLÒGICA

Pojada, Patrici, autor

La Vall d'Aran, Andorra i els Comtats : el paper comercial dels Nords de la Catalunya moderna.

— Primera edició

Referències bibliogràfiques

ISBN 9788499656212

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció Històrico-Arqueològica. II. Títol

1. Catalunya del Nord (França) — Relacions econòmiques exteriors — Història

2. Vall d'Aran (Catalunya) — Relacions econòmiques exteriors — Història

3. Andorra — Relacions econòmiques exteriors — Història

339.9(460.23 Ar)

339.9(448.9)

339.9(44)

© Patrici Pojada

© 2021, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: novembre del 2021

Text revisat lingüísticament per la Unitat d'Edició del Servei Editorial de l'IEC

Disseny de la coberta: Azcunce | Ventura

Compost per la Unitat de Producció del Servei Editorial de l'IEC

Imprès a Service Point FMI, SA

ISBN: 978-84-9965-621-2

Dipòsit Legal: B 17838-2021

DOI: 10.2436/10.1000.03.1

Aquesta obra és d'ús lliure, però està sotmesa a les condicions de la llicència pública de Creative Commons. Es pot reproduir, distribuir i comunicar l'obra sempre que se'n reconegui l'autoria i l'entitat que la publica i no se'n faci un ús comercial ni cap obra derivada. Es pot trobar una còpia completa dels termes d'aquesta llicència a l'adreça: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/deed.ca>.

El Tractat dels Pirineus de 1659 va posar al primer pla el nord de Catalunya, és a dir, els Comtats de Rosselló i Cerdanya, coneguts ara amb el nom de «Catalunya (del) Nord». Nogensmenys, aquestes terres no són l'únic nord català o de Catalunya, sinó la seva part més oriental. Des de la Vall d'Aran fins a la Cerdanya, un altre nord existeix, fet de muntanyes i petites entitats vinculades a Catalunya política-ment (Vall d'Aran, per exemple) o culturalment (Andorra). A l'època moderna, la característica comuna d'aquests Nords és que formaven la frontera política amb la monarquia francesa i, des d'aquest punt de vista, van patir els efectes de les guerres que es van succeir durant dos segles, del començament del segle XVI al començament del segle XVIII. Així, llur situació geopolítica els va exposar directament als esdeveniments i, d'alguna manera, s'explica per aquest motiu que els historiadors els hagin estudiat més des d'aquesta perspectiva.¹

Aquests Nords no sols tenien una importància política, sinó també un paper econòmic destacat, en especial comercial. Perifèries, si els observem des dels centres del poder —sigui Madrid o Barcelona—, i confins de Catalunya, en realitat eren centrals, si considerem que actuaven com una zona de contactes i d'intermediaris on s'articulaven les xarxes comercials terrestres i marítimes que, venint del nord o del Mediterrani, les integraven a «l'economia global de l'Antic Règim», segons les paraules d'Anne Radeff aplicades a altres zones de muntanyes i de fron-

1. Per al Rosselló i la Cerdanya, la bibliografia no es pot esmentar tota de tan abundant que és, però citem els treballs d'A. AYATS (*Louis XIV et les Pyrénées catalanes de 1659 à 1681: Frontière politique et frontières militaires*, Canet, El Trabucaire, 2002), Ò. JANÉ (*França i Catalunya al segle XVII: Identitats, contraidentitats i ideologies a l'època moderna (1640-1700)*, Catarroja i Barcelona, Afers, 2006) i A. ESPINO LÓPEZ (*La Cerdaña en armas: Conflicto e identidad en la frontera catalana, 1637-1714*, Lleida, Milenio, 2017). Per a la Vall d'Aran, P. POUJADE (*Une vallée frontière dans le Grand Siècle: Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Aspet, Pyrègraph, 1998).

teres.² Com han exercit aquest paper aquestes terres septentrionals? Estudar-les des del punt de vista comercial necessita, primer de tot, que en presentem les característiques que expliquen que hagin pogut tenir un tal paper. Les condicions naturals, la frontera política i les guerres no foren uns obstacles a la circulació? Un cop explicat el context general en el qual el comerç es desplegava, ens interessarem pels productes que hi passaven, vinguin del sud o del nord. Amb tot, no en podrem donar una visió completa, però sí que voldríem que permetés d'entendre que aquests Nords representaven alhora el bastió protector de Catalunya i una de les seves obertures exteriors.

I. ELS NORDS CATALANS: UNA «FRONTERA OBERTA»

Parlar de «frontera oberta» podria semblar contradictori, però el que anomenem *frontera* no era una línia divisòria estricta —com la que va voler imposar el Tractat dels Pirineus i que es va instal·lar molt a poc a poc amb l'afirmació d'estats monàrquics cada vegada més centralitzats.³ Ans al contrari, hem de veure la frontera com a zona de contactes i passos. Quins eren aquests Nords i com s'hi organitzaven els intercanvis? Quines connexions tenien amb l'exterior?

a) *Tres «països», tres situacions*

Els tres territoris que ens ocupen tenen tres situacions geogràfiques i sobretot polítiques i institucionals prou diferents, tot i que presentin similituds, en particular el fet de ser terres de frontera entre dues grans monarquies hegemòniques de l'edat moderna i, a més a més, generalment enemigues. A l'oest, la Vall d'Aran, amb 635 km², està ubicada al bell mig dels Pirineus, a uns 200-220 km tant de l'Atlàntic com del Mediterrani. Amb l'excepció d'una part molt petita del seu espai, és una vall atlàntica constituïda per l'alta conca de la Garona, que hi neix. Com se sap, a l'època moderna formava part de la diòcesi nord-pirinenca de Comenge i lingüísticament és de llengua occitana en la seva variant gascona pirinenca oriental. La seva posició geopolítica singular explica que la monarquia hispànica la consideri important per protegir una frontera molt permeable —oberta àmpliament per la vall de la Garona— i que mantingui un governador militar amb els seus soldats a la fortalesa de Castèth-Leon, que controlava els principals passos del país. Amb aquestes consideracions, la seva situació es pot comparar, si fa no

2. A. RADEFF, *Du café dans le chaudron: Economie globale d'Ancien Régime: Suisse occidentale, Franche-Comté et Savoie*, Lausana, Société d'Histoire de la Suisse Romande, 1996.

3. Sobre la frontera, vegeu P. POJADA, «Una historiografia de les fronteres a l'època moderna a través d'alguns casos ibèrics», *Índice Histórico Español*, núm. 129 (2016), p. 51-76.

fa, amb la del Rosselló, a la part nord-oriental de Catalunya. Ambdós territoris tenien característiques molt semblants que expliquen l'interès que hi manifestava la monarquia. El Rosselló, país del nord dels Pirineus com l'Aran, també tenia una frontera de mal defensar de les amenaces vingudes del regne de França. A l'un com a l'altre, les autoritats monàrquiques els acordaven poca confiança des del punt de vista militar, ja que llur situació significava que les poblacions del nord i del sud de la frontera política es barreassin. No escrivia, en 1579, el virrei de Catalunya Fernando de Toledo, parlant dels perpinyanesos, que «de soldados cathalanes no se puede hacer ningún género de fundamento ni yo me fio dellos, porque ay tanta mezcla de franceses y gascones, que hablan la lengua de la misma manera que los naturales»?⁴ No recorden, aquestes paraules, les del governador de la Vall d'Aran, cinc anys més tard, quan explicava que els aranesos «les son muy amigos [als francesos] por ser los más dellos aparentados con franceses» i que «tienen los araneses el pecho francés»?⁵

El Rosselló, nogensmenys, era molt més extens, ja que ocupava, amb el Vallespir, el Conflent i el Capcir, un espai d'uns 3.150 km², o sigui cinc cops la Vall d'Aran... El comtat de Cerdanya, que el continuava cap a l'oest fins als límits d'Andorra, era un territori del sud dels Pirineus que s'estenia sobre uns 1.085 km². Els Comtats, és a dir, Rosselló i Cerdanya, eren un lloc de pas d'homes i un eix comercial a la part més litoral, més accessible, però també a la vall de Querol, per on la Cerdanya estava comunicada amb el comtat de Foix —porta cap al Llenguadoc tolosà més al nord— pel port del Pimorent, a uns 1.920 m d'altitud. Aquest eix era, des de feia segles, una ruta comercial important que unia la Catalunya interior amb l'Alt Llenguadoc i la Gascunya. Aquests comtats nord-catalans van patir, com se sap, un procés d'annexió i de separació que dugué a terme el Tractat dels Pirineus a partir de 1659, conseqüència d'un llarg període de guerres. Si el Rosselló, el Conflent i el Vallespir formaven part de la diòcesi d'Elna, el petit Capcir era de la diòcesi d'Alet, i la Cerdanya, igual que Andorra, depenia del bisbe de la Seu d'Urgell. Aquest darrer, amb el comte de Foix, era consenyor d'Andorra, petit territori d'uns 470 km² que tenia un paper comercial destacat durant l'època moderna.⁶ La Vall d'Aran i Andorra, tot i les seves diferències (Andorra tenia dos consenyors, mentre que l'Aran no tenia cap altre senyor que el rei), tenien grans semblances: aquestes dues terres eren administrades per un consell

4. M. PÉREZ LATRE, «Frontera militar i poder municipal a Perpinyà (1571-1585)», *Afers*, núm. 27 (1997), p. 360, extret de l'Archivo General de Simancas, Guerra Antigua, llig. 90.

5. M. PÉREZ LATRE, «Frontera militar i poder municipal a Perpinyà (1571-1585)», p. 359-369, extret de l'Archivo General de Simancas, Guerra Antigua, llig. 169.

6. Sobre aquest tema, vegeu O. CODINA, *De fer et de laine: Les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècle*, Perpinyà, PUP, 2005, 540 p.

general que els assegurava una autonomia important representada per un autogovern. Si hi afegim els nombrosos privilegis jurídics que tenien, gaudien d'una identitat politicoadministrativa molt forta, que els donava una existència real. El Capcir, petit altiplà d'uns 177 km², a uns 1.500 m d'altitud de mitjana, ubicat entre el Conflent, la Cerdanya i el Donasà al nord, era molt poc poblat, formava l'alta conca de l'Aude i també mirava cap al nord; a més, com hem dit, era inclòs dins la diòcesi d'Alet.

b) Unes zones de passos i de pas

Malgrat que tota la part nord de Catalunya és zona de muntanyes, si n'exceptuem la plana rossellonesa, el relleu no representava cap obstacle per al comerç entre les dues vessants, ni tampoc ho era la frontera monàrquica o la guerra, gràcies als privilegis que tenien els territoris veïns, com veurem més endavant. Això significa que les valls, però també els ports de muntanya, s'havien convertit en eixos comercials tot al llarg de l'any, malgrat un possible alentiment degut a les condicions meteorològiques, la principal de les quals era la neu hivernal. Tanmateix, ni aquestes situacions difícils no aturaven totalment el pas dels homes, dels animals i de les mercaderies, com ho va comprovar més d'un historiador. M. Àngels Sanllehy i Eva Serra ho resumien així en un important article sobre el tema comercial:

Ni la fragositat, ni l'hivern, ni la guerra podia aturar la circulació pirinenca tal com ha estat dit per Cavaillès⁷ que ha verificat el gran trànsit comercial del Pirineu, especialment per la seva zona central, la de més alçada, o com ha estat dit per Annie Brives-Hollander⁸ que ha verificat el comerç d'hivern de l'aragonesa Torla, o com demostren les patzeries del Pirineu central, que verifiquen que la guerra no era un obstacle per al comerç.⁹

7. Fa referència a Henri Cavaillès, un dels primers estudiosos de les relacions transpirinenques, al començament del segle XX, com explicarem més endavant.

8. Fa referència a Annie BRIVES-HOLLANDER, «Les relations commerciales entre une vallée française et une vallée espagnole des Pyrénées au XVIIe siècle: le cahier de péage de Torla (1642)», *Annales du Midi*, núm. 167 (1984), p. 253-272. El mateix any, aquesta autora publicava la seva tesi doctoral, *Pyrénées sans frontière: La vallée de Barèges et l'Espagne du XVIIIe siècle à nos jours*, Argelers de Gasòst, Société d'Etudes des Sept Vallées, 1984, 221 p. En el llibre col·lectiu en què M. À. Sanllehy i E. Serra publicaren l'article que citem, A. BRIVES publicà «Les échanges frontaliers aragonais au XVIIe siècle: les cahiers de péage de Sallent, Torla et Canfranc», a J.-M. MINOVEZ i P. POUJADE, *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, Tolosa, CNRS, Université de Toulouse - Le Mirail, 2005, p. 361-372.

9. M. À. SANLLEHY I SABI i E. SERRA I PUIG, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)», a J.-M. MINOVEZ i P. POUJADE, *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, p. 473-522.

Un coll tan alt com el Pimorent era fins i tot transitat per dones que no temien la capa de neu que el cobria. Així, l'abril de 1651, mentre portava «dix à douze pams de neige» (uns 2-2,5 m de neu), van passar-hi traginers i gent a peu, entre els quals tres querolanes d'entre tretze i cinquanta-cinc anys que tornaven a casa seva a final de tarda.¹⁰ Potser més perillosos eren els lladres que robaven mercaders i mercaderies en el moment de passar per aquest port. El 8 de maig de 1607, quan, dirigint-se cap al nord, passaven pel port de Siguer, camí que unia el comtat de Foix i Andorra, dos grups d'unes deu o dotze persones, un d'andorrans i l'altre de mercaders (entre els quals alvernesos), els uns anant a comprar grans a Siguer, els altres fent camí cap a la fira de Tarascó, foren successivament assaltats i despullats de tot el que duïen, en especial dels diners, els pedrenyals i les mercaderies. Un dels marxants d'Alvèrnia va perdre, entre altres coses, la tela i el paper que transportava.¹¹ Segons sembla, aquest port era particularment conegut per ser un lloc habitual d'aquesta mena de delinqüència deguda als lladres i saltejadors de camins, que hi esperaven els «viatgers».¹² Una altra prova la trobem, uns setanta anys més tard, quan s'esmenta el robatori de mig quintar de congre al mateix port de Siguer.¹³

Acabem de dir que la gent que passava el port, en 1607, anava a la fira de Tarascó. Aquesta petita vila pirinenca formava l'estructura comercial (a més d'urbana) dels Pirineus, amb altres viles de la seva categoria, tant al sud com al nord. Aquestes petites viles tenien un paper comercial molt destacat i un bon grapat de mercaders, que formaven una part molt significativa de la població. Amb els seus notaris i les seves fires controlaven el comerç i en captaven els beneficis.¹⁴

Si la majoria dels confins septentrionals de Catalunya eren muntanyosos, no s'ha d'oblidar que el litoral rossellonès ofería unes rutes que l'unien al Llenguadoc i a la Catalunya del Sud, però també unes platges i uns ports que asseguraven les connexions marítimes dels territoris i eren vertaderes obertures exteriors.

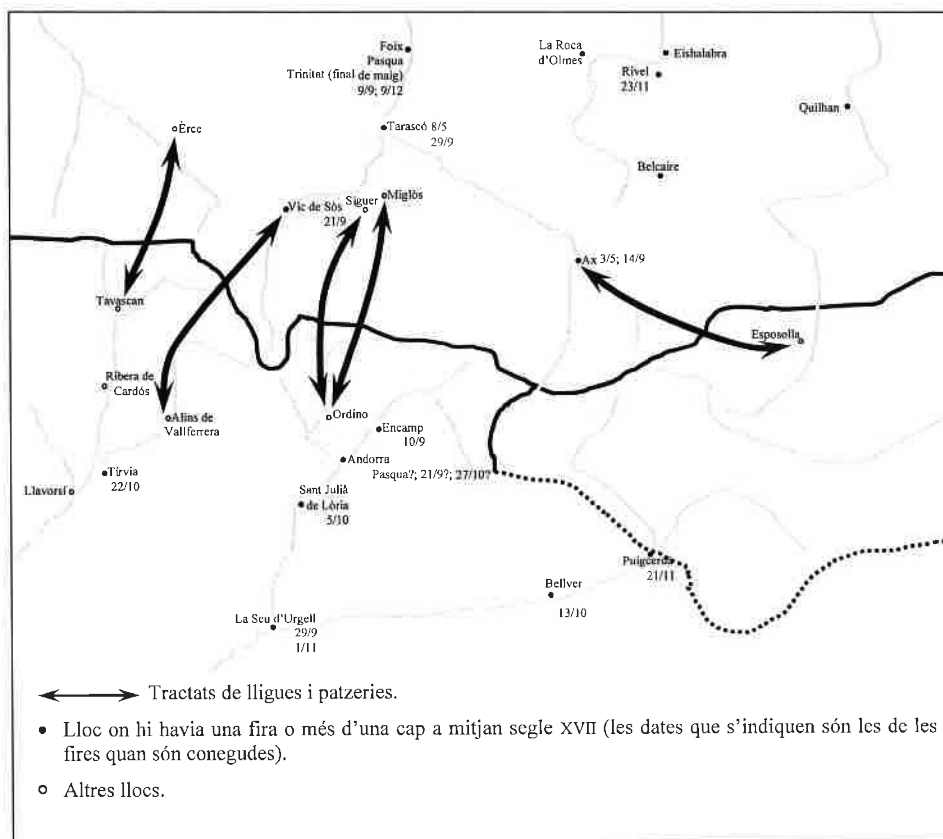
10. Arxiu de la vila d'Ax a Arxius Departamentals de l'Arieja, 220 Edt/FF2, justícia consular, 5 d'abril de 1651.

11. L. M. POHLE, *Perquè ara —gràcies a Déu— hi ha justícia: Un estudi sobre la delinqüència a Andorra als anys 1600-1640*, Barcelona, PUM, 2008, p. 507-512.

12. L. M. POHLE, *Perquè ara —gràcies a Déu— hi ha justícia*, en dona més exemples en diferents parts d'aquest estudi de la delinqüència andorrana dels primers quaranta anys del segle XVII.

13. D. BASCOMPTE GRAU, *Diplomatari de la vall d'Andorra*, vol. 3, *Segle XVII*, Andorra la Vella, Govern d'Andorra, Ministeri de Cultura i Arxiu Històric Nacional, 1997, p. 320-322, document de l'Arxiu General d'Andorra, Arxiu de les Set Claus, núm. 884, sentència del 31 d'agost de 1675.

14. Sobre aquest tema, vegeu P. POUJADE, «¿Aislamiento o integración? Las pequeñas villas pirenaicas en las redes mercantiles del siglo XVII», *Miniús*, núm. 19 (2011), p. 255-281.

Fires i relacions comercials entre el Pallars i la Cerdanya a l'època moderna.

c) Uns Nords connectats

Terres de pas i de passos, els Nords catalans estaven plenament connectats a les xarxes comercials, fins i tot la part més pirinenca, ja que la muntanya no era l'obstacle a la circulació que representaria més tard, amb el desenvolupament de la xarxa viària. Durant una gran part de l'època moderna, distingim una «xarxa tolosana», articulada a l'entorn de la capital llenguadociana i que unia el Massís Central del regne de França amb Catalunya. A Tolosa, els mercaders i marxants llemosins, i sobretot alvernesos, anaven a comprar les mercaderies que després portaven a Catalunya i que abastaven les botigues que alguns tenien a les viles ca-

talanes pirinenques, de l'eix Pirineus - Camp de Tarragona o de la ruta Lleida-Barcelona.¹⁵ El centre de llurs actuacions semblava que fos Cervera, a la cruïlla de tots aquests camins.¹⁶ Aquesta «xarxa tolosana» es beneficiava dels camins que hem esmentat abans: la via de la Garona per la Vall d'Aran, la de l'Arieja pel comtat de Foix, pel Pimorent i la Cerdanya, i la «via d'Andorra», com la designaven els mateixos majoristes tolosans.¹⁷ La influència dels tolosans s'exercia almenys fins al Fenolledès, a les portes del Rosselló.

No sabríem dir si Perpinyà estava dins la zona d'influència comercial tolosana o si hi va caure després de l'annexió de 1659, però, si fos el cas, el pes de Tolosa no apareix tan fort com el que s'observa a les petites viles pirinenques situades entre les valls de la Garona i de l'Aude. El pes demogràfic més gran de Perpinyà i la seva ubicació mediterrània segurament ho expliquen. Les xarxes en les quals Perpinyà es movia eren més marítimes i més girades cap al Llenguadoc mediterrani i, ben segur, cap a Catalunya, però també al Mediterrani nord-occidental de manera més general, com direm més endavant. Amb el Llenguadoc mediterrani, les relacions existien en ambdós sentits, de nord a sud i de sud a nord, gràcies als dos principals camins de traginers que esmenten les fonts, un més a la vora del litoral, l'altre més a l'interior. Però els traginers unien igualment Perpinyà i el Rosselló amb el Llenguadoc occidental, fins i tot terres gascones, en especial en el comerç dels formatges i de la mantega que arribaven d'aquestes zones,¹⁸ seguint el piemont pirinenc.

Les rutes terrestres no exclouïen les marítimes, ans al contrari. Especialment Cotlliure era un punt d'articulació al Mediterrani entre la Riviera de Gènova i el llevant de la península Ibèrica. Les seves connexions posen en relleu quatre zones principals amb les quals les relacions comercials eren més intenses o, en tot cas,

15. Vegeu una primera aproximació al paper de Tolosa en P. POUJADE, «Toulouse et le commerce pyrénéen à l'époque moderne. Quelques pistes à travers le haut Pays de Foix», a B. SUAU, J.-P. AMALRIC i J.-M. OLIVIER (ed.), *Toulouse, une métropole méridionale: vingt siècles de vie urbaine*, Tolosa, FRAMESPA, 2009, p. 457-466.

16. Sobre la xarxa de les botigues, vegeu P. POJADA, «Les xarxes comercials transpirinenques al segle XVII», a J. DANTÍ (coord.), *Les xarxes urbanes a la Catalunya dels segles XVI i XVII*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2012, p. 55-77.

17. Trobem l'expressió «la voye d'Andorre», explícitament utilitzada, en una carta enviada el 9 d'octubre de 1675 pels germans Gras, majoristes de Tolosa, al mercader Pere Valeta, a Barcelona (Arxiu Comarcal del Vallès Occidental, fons Fizes, correspondència, carta del 9 d'octubre de 1675).

18. Per exemple, Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, 2 B 1689, 1 de novembre de 1680, i 2 B 1325, núm. 24, 13 de febrer de 1693. Tractem aquest tema en un altre treball, per parèixer en el marc del grup de recerca dirigit per Jaume Dantí de la Universitat de Barcelona. La documentació dona a conèixer un comerç de formatge i mantega en mans de traginers del poble d'Erce, al Coserans, que abastaven les botigues de Perpinyà.

d'on venien els vaixells trobats al port rossellonès.¹⁹ A l'est, es distingeix la regió de Gènova; d'allí arribaven moltes barques, molts patrons i mariners. Després, la de Marsella, en especial els ports del Martegue i de Sanch Amàs, a l'estany de Berra, als quals podríem afegir una extensió cap al Toló. Aquesta zona provençal fornía no sols mariners, sinó també gent que s'instal·lava a Cotlliure, on es casava. Alguns llenguadocians de Seta i Agde actuaven de la mateixa manera: venien al Rosselló a continuar i desenvolupar llurs negocis. Aquesta part del Llenguadoc marítim tenia vincles importants amb el Rosselló, com també en tenia Narbona. En realitat, eren relacions de proximitat degudes, d'una banda, a llur veïnatge dins del golf del Lleó, però també a la integració del Rosselló en l'economia del regne de França després de 1659, i més encara quan es creà el port de Seta, com a sortida del nou canal de les Dues Mars que, al final del segle XVII, havia d'unir l'Atlàntic i el Mediterrani. Les platges i els ports rossellonesos tenien relacions amb Narbona que s'assimilaven al cabotatge, igual com les que tenien amb els petits ports de tota la costa catalana encara al segle XVIII. Cotlliure, amb un port molt petit i poblat amb uns 1.500 habitants, no podia pretendre competir amb els ports més grans, però la seva activitat no era gens negligible, atès que ofería una obertura exterior important i permetia que mercaders i mariners de diferents procedències es trobessin al Rosselló. Hem parlat de genovesos, provençals, llenguadocians, catalans del sud, però la presència a Perpinyà de l'armeni Omines de Toros també il·lustraria l'obertura que ofería la situació del Rosselló. Aquest armeni, entre 1668 i 1674, intentava de dur a terme les seves activitats comercials des de la capital rossellonesa, malgrat totes les dificultats que patia. No sabem si formava part d'una «colònia», com n'hi havia, per exemple, a Marsella,²⁰ però apareix aïllat. Segons la documentació que generà, resulta que una part significativa del seu negoci consistia en tabac que importava i tornava a vendre localment.²¹

d) Un comerç amb facilitats

De la Vall d'Aran fins a la Cerdanya, els territoris del nord de Catalunya tenien importants privilegis comercials que els permetien abastar-se al sud o al nord

19. Vegeu P. POJADA, «L'articulació territorial del Rosselló entre terra i mar: el cas de Cotlliure al començament del segle XVIII», a J. DANTÍ (coord.), *Relacions mediterrànies a la Catalunya moderna*, Barcelona, Rafael Dalmau, 2018, p. 79-108.

20. O. RAVEUX, «Dinàmiques i impactes de les connexions comercials eurasiàtiques de l'època moderna. Marsella i les indies de Pèrsia al final del segle XVII», a J. DANTÍ (coord.), *Relacions mediterrànies a la Catalunya moderna*, p. 109-134.

21. El seu negoci de tabac apareix, entre altres documents, en un protocol notarial: Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, 3 E 2/1500, A. de Badia, notari de Perpinyà, f. 166, 31 de juliol de 1667.

de la carena pirinenca. Des d'aquest punt de vista, Andorra i l'Aran gaudien de drets que els conferien un caràcter molt especial, deguts a llur posició geopolítica particular que hem explicat més amunt, situació ja reconeguda per les institucions pròpies que tenien. El privilegi de la Querimònia data d'inici del segle XIV, de 1313, quan fou concedit a la Vall d'Aran pel rei Jaume II. S'hi especificava, en el seu article XIV, que els aranesos tenien el costum de signar pau i treva, cada any, amb el comte de Comenge i altres veïns. Amb aquesta menció tenim una prova de l'existència de tractats, que esdevindrien els de «l·ligues i patzeries», tan importants al final de l'edat mitjana i primers segles de l'època moderna a les valls pirinenques. Un dels primers estudiosos d'aquests tractats, el geògraf Henri Cavallès, al començament del segle XX, remarcava precisament que els textos escrits més antics que es conserven d'aquests acords daten del segle XIV.²² N'hi ha que concerneixen la part occidental dels Pirineus però a la part catalana; a més del que hem dit de la Querimònia aranesa, un dels primers convenis coneguts fou signat entre Vic de Sòs, al comtat de Foix, i la vall Ferrera, a Catalunya, en 1355. Aquests tractats tenien com a vocació la pau, la delimitació dels terrenys de pastura, la reglamentació de l'accés i la utilització dels pastos, de les aigües, dels boscos de zones en contacte entre dues comunitats, el pas del bestiar i les clàusules comercials, que acabaren tenint un paper fonamental.

Si és veritat que aquests tractats toparen, a partir del segle XVI, amb l'afirmació de dos grans estats monàrquics amb vocació centralitzadora a cada banda dels Pirineus, també s'ha de dir que el segle començà amb la signatura d'una important patzeria, la del Pla d'Arrem. Redactada en occità i signada el 22 d'abril de 1513, a la frontera entre el regne de França i la monarquia hispànica, a prop de la Vall d'Aran, aquest conveni aplegà representants de més de vint valls i països occitans, catalans i aragonesos²³ en el context de la guerra de Navarra i de les alertes entre valls veïnes de cada banda de la frontera política. Així, els signataris reconegueren oficialment que la guerra no els concernia: els tractats de l·ligues i patzeries eren, a més d'altres coses, convenis d'ajornament i suspensió de les guerres, cosa que, a vegades, va fer escriure que les valls que les signaven eren neutres. Andorra, amb la seva denominació de «valls neutras de Andorra» que porta el tí-

22. H. CAVALLÈS, «Une fédération pyrénéenne sous l'Ancien Régime. Les traités de lies et passeries», *Revue Historique* (1910), reeditat a *Lies et passeries dans les Pyrénées: Facerías en los Pirineos*, Tarba, BCP, 1986, p. 1-67. Encara avui, l'estudi de Cavallès és de lectura imprescindible quan tractem aquest tema.

23. Es tracta de Loron, Larbost, Oelh, Aura, Nesta, Luixó, Frontinhas, la castellania de Sant Beat, la baronia d'Aspet, Castillonès, el comtat de Comenge, Coserans, la Vall d'Aran, el marquesat del Pallars, el vescomtat de Vilamur, la vall d'Àneu, el comtat de Ribagorça, la vall de Barravés, la baronia de Grist, la conca d'Orcau, les valls de Benasc, Gistaïn i Bielsa.

tol del *Manual digest*, ho exemplifica molt bé,²⁴ igual com l'adjectiu «neutral» que s'hi aplica.²⁵ La compilació dels privilegis andorrans explica, per exemple, que:

Dos Parròquias de las Valls [d'Andorra], que són Canillo y Ordino gosan de la facultat de enviar sos bestiar en certas, y determinadas, montañas de Fransa, que pasturar. [...] com també tenen la facultat de enviar tots los anys sis deputats a jurar la pau y Concòrdia, vulgarment las Paisseries en los llochs de Siguer, Gestiès y Llercol, y dos altres en los llochs de la Parròquia de Miglos,²⁶ en tots los quals los deuran fer bon gasto y despessa. Gosan del privilegi de no estar subjectas, antes be ser exemptas de represàlias per qualsevol causa, títol, motiu, y rahó, en tot temps tant de pau; y encara que sia en temps de Guerra entre la Fransa y España.²⁷

A l'Aran o a Andorra, els habitants es beneficiaven de privilegis que els permetien abastar-se des del regne de França, pagant pocs drets d'entrada, però sols per llur consum propi, com ho especifiquen els privilegis andorrans esmentats:

[Gaudeixen] del Privilegi de poder extràurer en qualsevol temps, encara q[ue] sia de Guerras contra de España, del Regne de Fransa los Gèneros comestibles, com és blat, pa, llegums, y altres grans, vi, oli, bous, vacas, obellas, moltons, y tot gènere de carn, y mercaderias, per lo pro ús de las Valls.

It. del privilegi de Franquesa de lleudas, pasatges, peatges, ponts, per tot lo Comptat de Foix, y singularment en la Vila de Ax, en forsa de venda feta al[s] Andorrans.

It. del Privilegi de poder extràure qualsevol gènere de mercaderias de Fransa per manutenció de las Valls, sens pagar dret algun.²⁸

Les patzeries, com a privilegis comercials, facilitaven els intercanvis entre les dues vessants d'una frontera política que, per als seus habitants, no era un límit, sinó una continuïtat. Així, gràcies a aquestes, s'havia constituït una mena de zona econòmica que, sense ignorar totalment les realitats estatals, permetia de contor-

24. «Índex dels privilegis, franquesas y exempcions que gosan los habitadors de las Valls de Andorra en las terras y dominis del Regne de Fransa», a Antoni FITER I ROSSELL, *Manual digest de las Valls neutras de Andorra*, 1748 (text manuscrit publicat en facsimil, amb una transcripció, pel Consell General d'Andorra, en 1987).

25. Cf. *Manual digest*, f. 56: «Lo Emperador Carlos 5 y Rey de las Españas, confirma y declara als Andorrans, com a Catalans neutrals la facultat de poder comerciar ab Fransa y portar de allí tots gèneros y mercaderias a sas Valls; encara que sia en temps de Guerra ab España. Dat en Bar[celo]na en 6 de Abril de 1538».

26. Siguer, Gestièrs, Lercol i Miglòs són comunitats de la vall de Vic de Sòs, al comtat de Foix.

27. «Índex dels privilegis...», f. 285-288.

28. «Índex dels privilegis...», f. 285-288.

nejar-les. La seva existència explica que els Pirineus hagin esdevingut un pas comercial i que hi transitin productes diversos en ambdós sentits.

II. ELS PRODUCTES DEL COMERÇ

Fa temps, treballant sobre el comerç transpirinenc, vam dibuixar i estudiar les xarxes que unien el Massís Central del regne de França amb les terres catalanes directament a partir del laboratori aranès, el del comtat de Foix o el del Rosselló. A l'època moderna, almenys fins al segle XVIII, hi apareixen algunes particularitats. D'antuvi, el paper de Tolosa, la capital llenguadociana, com a centre de proveïment cap a la Catalunya interior i part de l'Aragó proper. D'altra banda, l'actuació molt destacada dels mercaders i marxants, potser traginers, alvernesos, primer, i llemonsins, després, que animaven activament la xarxa comercial. I, finalment, la presència de productes, uns quants amb pes molt significatiu, d'altres més difusos, però sobretot productes que posen de manifest una diferència clara entre els dos sentits de la circulació: poca diversitat de productes en el sentit sud-nord oposada a una gran diversitat en el sentit contrari. Intentarem sintetitzar una part de les nostres aportacions i les d'alguns altres investigadors per tal de posar èmfasi en l'importantíssim paper comercial de les terres dels Nords catalans moderns per on passava una part no gens negligible del comerç, entre les monarquies francesa i hispànica, a més d'oferir mitjans de viure o sobreviure a una part notable de la població que, legalment o no, directament o no, participava en les activitats comercials.²⁹

a) *Les sortides de Catalunya*

Tres productes bàsics caracteritzaven una mica a tot arreu les sortides terrestres de Catalunya: la llana, la sal i l'oli. Com podem veure, tots són, amb formes diverses, recursos naturals, en tot cas productes no manufacturats. Si hi afegim el ferro de les molines i fargues andorranes i rosselloneses i la fusta aranesa, aquesta característica es fa encara més clara.

29. Quan diem legalment o no, ens referim a la importància del contraban terrestre i marítim, que coneixia un grau d'acceptació social elevat. No podem tractar aquest tema en aquest discurs, de manera que remetem a: C. BOURRET, «La spécificité d'une zone frontalière: la contrebande en haut Couserans (XVIIe-XVIIIe-XIXe siècles)», a *D'un versant à l'autre des Pyrénées: Actes du 51e Congrès de la Fédération des sociétés académiques et savantes Languedoc-Pyrénées-Gascogne*, Fédération des Sociétés Académiques et Savantes Languedoc-Pyrénées-Gascogne, 1998, p. 207-233; M. BRUNET, *Contrebandiers, mutins, fiers-à-bras: Les stratégies de la violence en pays catalans au XVIIIe siècle*, Canet, Trabucaire, 2001, 206 p., i G. LARGUIER, «Contrebande par terre et par mer en Roussillon, 1715-1815», a C. DENYS CATHERINE (dir.), *Frontière et criminalité, 1715-1815*, Arras, Artois Presses Université, 2000, p. 59-79.

Pels Nords catalans passaven dos tipus de llanes cap a les manufactures gascones i sobretot llenguadocianes: la llana de producció local i la que venia de la Corona de Castella, la de la Mesta. Nogensmenys, la via principal que seguia aquesta última semblava més la de Saragossa i el Somport, a l'oest pirinenc, més que no pas els passatges catalans, però no n'era totalment absent. En canvi, per la Vall d'Aran, el Pallars, Andorra i la Cerdanya sí que passava llana catalana, local o de l'interior del Principat, cap al regne de França. Degut als privilegis comercials que tenien, els aranesos actuaven de testaferros pel compte de mercaders de la petita vila de Sant Beat, a Comenge, a pocs quilòmetres al nord de la vall. Així, uns habitants de la vall anaven a comprar llana al Pallars, i sobretot a la regió de Balaguer i Castelló de Farfanya, amb els diners i les mules dels que realment compraven. Aquesta pràctica, denunciada pel diputat dels drets del general de Balaguer, al final del segle XVII, pel fet de ser il·legal, permetia que sortissin cada any de Catalunya desenes de tones de llana sense pagar cap dret de sortida.³⁰ Il·legal, però, com explicava el diputat de Balaguer, és de «fama pública, que els francesos se valen dels de la Vall d'Aràn, posant y comprant las llanes en son nom per estalviar-ne lo dret».³¹ Efectivament, el diputat exigia que els aranesos paguessin un dret del 50 % sobre les llanes, mentre que només pagaven 12 sols per quintar de llana sutza.

El segon producte, la sal, es beneficiava d'un context jurídic molt favorable. Així, des de 1307, la sal catalana de Cardona entrava lliurement al comtat de Foix, gràcies als privilegis que el comte Gastó I havia atorgat. La pràctica d'usar aquesta sal va durar molts segles, com encara comprovem en un memorial de 1680, en què els habitants d'aquest comtat expressaven clarament que aquesta sal els era necessària: «L'on ne saurait se passer de sel de Cardona pour la subsistance des bestiaux du pays».³² I no entenien que la monarquia francesa els volgués fer comprar sal atlàntica, que rebutjaven perquè era de qualitat inferior, a banda de més cara... La sal de Cardona, conduïda per rècules de mules per la vall de Querol i pel port del Pimorent, no sols entrava al comtat de Foix, sinó que en podia sortir, de contraban, fins a Tolosa, ja que el seu preu era molt més baix que la del monopoli monàrquic francès. Al segle XVII, la companyia andorrana Areny, d'Ordino, en nego-

30. Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, 8017, *Suplicació presentada per lo syndich de la Vall de Aran, al concistori [...] per la observansa de la franquesa y exempció gozan los particulars de dita Vall de Aràn, en la paga del dret de General, per las llanas extrahuen del present Principat*, Barcelona, en casa de Joseph Llopis, 1699.

31. Biblioteca de Catalunya, Fullets Bonsoms, 8017, *Suplicació presentada per lo syndich de la Vall de Aran, al concistori [...] per la observansa de la franquesa y exempció gozan los particulars de dita Vall de Aràn, en la paga del dret de General, per las llanas extrahuen del present Principat*, Barcelona, en casa de Joseph Llopis, 1699.

32. Arxius Departamentals de l'Arieja, 1 J 87, respostes 3 i 4 del memorial de 1680 sobre les lligues i patzeries.

ciava grans quantitats, com ho va posar de manifest Olivier Codina, que escrivia que «l'un des produits clé de la première moitié du xviie siècle fut le sel».³³ Però no sempre era sal de Cardona, sinó també de Gerri, al Pallars, una salina una mica més propera. De sal pallaresa, també en trobem a la vall de Vic de Sòs (sud-oest del comtat de Foix),³⁴ el contacte directe amb Andorra i el Pallars, igual com sabem que alimentava el Coserans i la Vall d'Aran.³⁵ Sal de les salines rosselloneses de Canet transitava pel Capcir i per la Cerdanya, cap al comtat de Foix, abans que la monarquia francesa les tanqués, quan va introduir l'impost de la gabella sobre la sal en 1662.³⁶ Aquest esdeveniment, com se sap, va ser importantíssim per al comerç de la sal a la nova província del Rosselló annexionada per França. A partir d'aquell moment, la vall cerdana de Querol es convertí en eix de contraban de sal de Cardona, activitat que donà lloc a múltiples escaramusses entre contrabandistes i guardes de la gabella.³⁷

En les operacions comercials, la sal servia molt sovint de moneda per a pagar, per exemple, mules, eugues o pollins. Un altre producte tenia el mateix paper: l'oli. Posem-ne un cas: l'alvernès Hugot Naudí, instal·lat a Puigcerdà, pagà la compra d'un mul amb quintars d'oli d'oliva.³⁸ Pels Pirineus catalans, passava oli d'oliva que podia ser destinat a terres occidentals, com el Bearn, en una mena d'intercanvi entre aquest producte i les capes de pastors que els mercaders bearnesos especialitzats venien a vendre a la part central i oriental dels Pirineus. Entre altres casos, citem el de la compra d'oli que un mercader de capes bearnès va fer per 60 lliures franceses a un traginer de Tarascó, que es comprometé a lliurar-lo a casa seva.³⁹

La Vall d'Aran era un altre punt de sortida de l'oli de Catalunya, hi arribava per les taules del Pont de Suert i Vilaller i abastava les terres veïnes de Comenge i

33. O. CODINA, *De fer et de laine: Les vallées andorranes du xvie au xixe siècle*, p. 218.

34. Arxius Departamentals de l'Arieja, E 360, Me Gramont, notari de Vic de Sòs, f. 241, 8 de juliol de 1541.

35. Arxiu General d'Aran, documents del 9 de setembre de 1709 i del 24 de setembre de 1709 i privilegi núm. 3 de l'*Índex dels privilegis* publicat per M. ABIZANDA Y BROTO, *El índice de privilegios del Valle de Arán*, Balaguer, Imprenta Romeu, 1944, p. 74.

36. Sal de Canet al comtat de Foix: Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 674, Me J. Rolland, notari de Tarascó, f. 4v, 12 de gener de 1650; 5 E 653, Me Delauriol, notari de Tarascó, f. 111v, 7 d'octubre de 1650.

37. En trobem casos a: C. BOURRET, *Les Pyrénées centrales du ixe au xixe siècle: La formation progressive d'une frontière*, Aspet, Pyrègraph, 1995, p. 116 i 302; A. AYATS, *Louis XIV et les Pyrénées catalanes de 1659 à 1681: Frontière politique et frontières militaires*, p. 260.

38. Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 10 251, Me Serdà, notari d'Ax, f. 2614, 2 de juny de 1650.

39. Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 660, Me Delauriol, notari de Tarascó, f. 15v, 24 de gener de 1657.

el Coserans, una mica més al nord, com diversos autors van posar de manifest.⁴⁰ Quina utilització es feia d'aquest oli? Un ús sols alimentari? Un ús industrial per a fabricar sabó per a la indústria tèxtil, per exemple? També sabem que el feien servir els miners de ferro de Rancièr (vall de Vic de Sòs, al comtat de Foix) com a combustible per a les seves llànties, ja que era famós perquè no feia fum.⁴¹ Suposem, tanmateix, que no era la destinació principal d'aquest comerç...

El ferro produït a les fargues d'Andorra, el Conflent i el Vallespir sortia per aquests Nords catalans, cap al nord, al sud o al Mediterrani. Rosselló, Canet i sobretot Cotlliure eren els ports per on s'expedia aquest ferro. Maria Àngels Sanllehy i Eva Serra van remarcar que el port rossellonès (Cotlliure) era port de ferro al final del segle XVI i al primer terç del XVII. Així, segons els albarans de guia de 1626, aquestes dues historiadores van comptar que 6.620 quintars de ferro transitaren per Cotlliure, una part gens negligible destinada a Mataró (~23 %) i a Barcelona (~17 %). També se n'expedia per la platja de Canet, com van precisar les investigacions de Muriel Taurinyà. Vet aquí alguns exemples que Muriel Taurinyà trobà en la Visita del General:

— divendres el 10 de mars 1589: despatxa mestre Perre Beringo de Canet, 200 quintars de ferro per la valor de 450 lliures, ha pagat per la exida al dret tocant al General = 7 lliures 10 diners.

— dissapte a 27 de janer 1590: despatxan mestre Pere Beringo y Francisco Roes, 120 quintars de ferro y tot per la valor de 250 liures y per la exida paga al dret = 4 lliures.

— dimarts el 22 de maig 1590, despatxa señor Francisco Roes de Canet 170 quintars de ferro per la valor de 340 liures per la essida ha pagat de dret al General = 5 liures 13 diners.⁴²

Segons que explica Jaume Dantí, una de les destinacions del ferro rossellonès era Nàpols. Aquest comerç ja tenia antiguitat, ja que Véronique Izard el documenta als segles XV i XVI, quan el ferro era expedit a Marsella i a Gènova, però també a Alexandria i Beirut, i és probable que el ferro rossellonès arribés fins a

40. M. COURS-MACH, «Les relations frontalières entre la ville de Seix en Couserans et le Val d'Aran en Espagne du XVIe au XIXe siècle», a *Couserans et montagne ariégeoise*, Sant Gironç, Fédération des Sociétés Académiques et Savantes de Languedoc-Pyrénées-Gascogne, 1976, p. 63-81; H. BLANQUIÈRE, «Les échanges commerciaux arano-commingeois pendant la première moitié du XVIIe siècle», *Annales du Midi*, núm. 63 (1963), p. 283-294; P. POUJADE, *Une vallée frontière dans le Grand Siècle*, p. 151.

41. M. CHEVALIER, *La vie humaine dans les Pyrénées ariégeoises*, París, Médecis, 1956, p. 647.

42. M. TAURINYÀ, *Le commerce et les échanges en et à travers le Roussillon à la fin du XVIe siècle*, tesina de *maîtrise* d'història, Universitat de Perpinyà, 1998.

l'Europa del Nord.⁴³ També l'Andorra moderna produïa molt de ferro, que tenia dos mercats principals: els mercaders del comtat de Foix, que el compraven per vendre'l amb les produccions pròpies a Tolosa o al Mediterrani a través del port de Narbona, i compradors diversos de les terres de l'Alt Urgell i el Pallars, que el compraven per vendre'l a Catalunya.⁴⁴

Llana, sal i oli, vet aquí tres productes clau del comerç cap al nord en els quals els Nords catalans tenien un paper destacat. Hi podem afegir el ferro de producció local i, a la Vall d'Aran, la fusta, que era objecte d'un important comerç, atès que s'aprofitaven les aigües de la Garona per a transportar-la fins als ports de la ciutat de Tolosa.⁴⁵ Malgrat que hi afegíssim els cavalls espanyols que creuaven els Nords catalans i potser alguns pocs productes més, no obtindríem una llista llarga de mercaderies que passaven del sud cap al nord. El panorama és molt diferent en el sentit contrari.

b) *Les entrades a Catalunya*

No direm res que no sigui conegut: a l'època moderna, entraven pels Nords de Catalunya una multitud de tipus de mercaderies i productes, alguns dels quals destacaven per la seva presència més massiva; en primer lloc, tenim els teixits i els tèxtils. La seva diversitat es fa palesa en les llistes que trobem, per exemple, en la documentació de la Generalitat de Catalunya, en les cartes que els mercaders intercanviaven o en els inventaris de botigues. Hi ha diferents denominacions segons el tipus (*renís, cambraïna, rasa, cordellat, sarja, estam, cadins, fustany, xame-llet, tafetà* i un llarg etcètera) o la procedència (París, Lió, Cambrai, Milà, Anglaterra, Alemanya, etc.), qualitats i colors diversos i matèries variades (llana, lli, cànem, seda i fins i tot cotó).⁴⁶ Parlem de draps i teles, però s'hi afegien productes

43. V. IZARD, «Minerais, charbons de bois et fers dans les Pyrénées de l'Est: trafic licite et contrebande aux XVe-XVIe siècles», a J.-M. MINOVEZ i P. POUJADE, *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, p. 594.

44. O. CODINA, «Productes i xarxes. El comerç a Andorra i des d'Andorra en la primera meitat del segle XVII», a J.-M. MINOVEZ i P. POUJADE, *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, p. 459-460. Al començament del segle XVII, el 40 % de la producció de ferro andorrà sortia cap al nord. És interessant observar que el pes mitjà comprat pels mercaders foixencs era de 600 kg, mentre que les vendes cap a l'Alt Urgell s'establien en uns 250 kg i a Andorra només 120 kg de mitjana. Aquestes xifres indiquen bé que eren mercats molt diferents.

45. Sobre la fusta i l'explotació del bosc a la Vall d'Aran, vegeu M. À. SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, vol. 2, *El marc econòmic*, cap. 2, Tremp, Garsineu, 2007, p. 37-82.

46. En tenim una mostra prou eloqüent en les llistes que publiquen M. À. SANLLEHY i E. SERRA, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)», p. 513-519.

manufacturats com les barretines, les mitges, les camises, sense oblidar les vetes, els fils i la merceria, que entraven en quantitats importants, segons la documentació de la Generalitat. En aquesta pluralitat de mercaderies, destacaven les capes gascones que, si fa no fa, tenien unes xarxes comercials pròpies per la importància que representaven.

Vam dedicar un estudi específic a aquest tràfic, en el qual intentàrem posar en relleu el lloc que ocupava i la seva organització des de la zona de producció al Bearn fins a la comercialització.⁴⁷ Com sabem, les capes eren un producte molt recercat pel mercat català modern, i per això molt controlat i objecte d'una legislació restrictiva. El corrent comercial que seguien, en mans dels mercaders fabricants de la vileta bearnesa de Pontac, flanquejava el nord dels Pirineus, d'oest a est, és a dir, des dels llocs de producció fins a Narbona. Tant els passos pirinencs (Vall d'Aran, vall d'Àneu, Tírvia, Andorra, el Pimorent, vall de l'Aude cap al Capcir i la Cerdanya) com la plana rossellonesa i la mar veien passar milers de capes destinades al sud, com també a les botigues perpinyanques. Per donar alguns exemples, en 1611 i 1612, unes tres mil o quatre mil capes haurien passat per la Vall d'Aran de manera legal. Al Conflent i al Rosselló, per les taules de Vinça i de Millars, passaven, al primer terç del segle XVII, mercaders bearnesos i traginers carregats de capes que destinaven a Girona. En canvi, poques eren les capes que entraven per via marítima;⁴⁸ poques, però se'n trobaven.⁴⁹ En podríem deduir que les capes seguien preferentment la via terrestre, però també podria significar que s'embarcaven a Narbona per arribar al Principat sense passar pel Rosselló; això és el que sembla que indiquen les estadístiques de les sortides del port de Narbona, encara que les capes hi siguin en nombre reduït.⁵⁰ Hem de notar que diversos autors van observar una disminució molt significativa —algunes vegades una desaparició total— de les capes passades per les tau-

47. P. POUJADE, «Une mobilité marchande: les marchands béarnais et le commerce des capes vers la péninsule Ibérique», a *Culture et solidarités dans les Pyrénées centrales et occidentales*, Tolosa i Tarba, Fédération Historique de Midi-Pyrénées i Société Académique des Hautes-Pyrénées, 2007, p. 127-141.

48. M. À. SANLLEHY I SABI i E. SERRA I PUIG, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)», p. 487-488.

49. E. SERRA I PUIG, «Le Roussillon et la Generalitat de Catalogne aux XVIe et XVIIe siècles: les visites de la *Diputació del General*, 1590-1626», a *Le Roussillon: De la 'Marca Hispanica' aux Pyrénées-Orientales (VIIIe-XXe siècle)*, Perpinyà, Société Agricole, Scientifique et Littéraire des Pyrénées-Orientales, 1995, p. 48-49. Les capes descrites per Serra són de contraban, que seguien una xarxa de redistribució al Rosselló i a Figueres al final del segle XVI.

50. Vegeu les taules de sortides de Narbona proporcionades per G. LARGUIER, «Marchandises sorties du port de Narbonne en payant les droits forains, 1635», a *Le drap et le grain en Languedoc: Narbonne et le Narbonnais (1300-1789)*, Perpinyà, PUP, 1996, p. 1301-1305.

les catalanes després del Tractat dels Pirineus,⁵¹ almenys durant la segona meitat del segle XVII.

Si els tèxtils de totes menes ocupaven el primer lloc comercial pel que fa a les entrades a Catalunya, també els animals hi tenien una plaça molt destacada. Els bovins i els ovins formaven un comerç que alimentava les viles; els porcs apareixien menys en la documentació, però coneixem, des de l'edat mitjana i encara al segle XVIII, els corrents que recorrien els camins del Perigord i del Carcí cap a Catalunya.⁵² Els muls i les mules conformaven, per damunt de tot, la xarxa comercial més àmplia i organitzada. En efecte, aranesos, andorrans i catalans s'interessaven molt per aquest comerç, que els era fructuós. Podien anar a comprar aquests animals a les fires de la frontera (Sant Beat, Luixó, etc.), però també anaven a buscar-los a prop dels llocs de producció. Aquests animals venien sobretot de l'Alvèrnia, més específicament de la Planesa de Sant Flor, que va desenvolupar aquesta especulació. Hi trobem andorrans i catalans, amb navarresos, bascos, aragonesos, gascons, llenguadocians, provençals, etc., que anaven a comprar a la fira de mitja quaresma de Rodès, al Roergue, que s'havia especialitzat en aquest comerç particular.⁵³ La Vall d'Aran i més tard, al segle XVIII, Andorra eren baules de la cadena comercial que unia l'Alvèrnia i Catalunya. Els muletons es compraven joves, d'uns sis mesos, al país de naixement, i eren criats durant aproximadament un any a les valls pirinenques, en mans de cases fortes que vivien, en part, d'aquest tràfic lucratiu. Després, venia el moment d'anar a vendre els animals adults a les fires catalanes de Vilaller, el Pont de Suert, Esterri d'Àneu, Salàs, Prades, Santa Coloma de Queralt i, sobretot, a la de Sant Marc (abril) de Verdú, una de les més importants, si no la més important. La companyia andorrana Areny, estudiada per Olivier Codina, es dedicava a aquest comerç enriquidor.⁵⁴ Els papers de la companyia i altres documents ho indiquen, com aquest protocol notarial del 20 de març de 1635, en què Guillem Areny

51. M. À. SANLLEHY I SABI, *Comunitats, veïns i arrendataris a la Val d'Aran (s. XVII-XVIII): dels usos comunals a la dependència econòmica*, vol. 1, *El marc institucional*, p. 339-342; G. LARGUIER, «Les échanges franco-catalans à la fin du XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle», a J.-M. MINOUEZ i P. POUJADE, *Circulation des marchandises et réseaux commerciaux dans les Pyrénées (XIIIe-XIXe siècles)*, p. 537; P. POUJADE, «Une mobilité marchande: les marchands béarnais et le commerce des capes vers la péninsule Ibérique», p. 130-133.

52. Per a l'edat mitjana, vegeu P. WOLFF, *Commerces et marchands de Toulouse (vers 1350-vers 1450)*, París, Plon, 1954, p. 199-200.

53. Sobre aquest comerç, vegeu P. POUJADE, «Le commerce des mules entre la France et l'Espagne à l'époque moderne: l'exemple du Val d'Aran et des Pyrénées centrales», *Annales du Midi*, núm. 227 (1999), p. 311-324; P. POUJADE, «La montagne dans un réseau commercial. Les Pyrénées et le commerce des mules à l'époque moderne», *Histoire des Alpes / Storia delle Alpi / Geschichte der Alpen*, núm. 12 (2007), p. 233-245.

54. O. CODINA, *De fer et de laine: Les vallées andorranes du XVIe au XIXe siècle*, p. 395-402.

confia a un compatriota trobat a Tarascó 500 lliures franceses perquè aquest darrer viatgi a comprar en nom del primer mules a la fira de Rodès i les condueixi a Andorra en un període d'un mes.⁵⁵

Els productes alimentaris entraven pel nord, en part per abastar l'Aran i Andorra que, gràcies als privilegis que hem esmentat, ho podien fer des del regne de França sense pagar gaire drets, si era per a consum propi. A més d'alguns animals i de la roba, aquests privilegis concernien els grans (més sègol que blat) i el vi. Aquestes terres sobreviuen gràcies als aliments entrats pel nord. El peix formava part d'un altre sistema, segurament més organitzat i de més gran recorregut. Desembarcat a Anglaterra o arribat de la Bretanya, entrat pels ports de La Rochelle o de Bordeus, aquest peix (congre, bacallà, sardina...) era distribuït pels mercaders de Tolosa fins als Pirineus, Andorra i la Catalunya interior. Hem mencionat més amunt el robatori de congre al port de Siguer, l'agost de 1675, quan havia d'entrar a Andorra. De peix, se'n venia al comtat de Foix a andorrans⁵⁶ i a catalans.⁵⁷

Tot el que diem dibuixa una imatge segurament molt simplificada de la realitat comercial als Nords catalans. Ben entès, els productes que hem esmentat ocupaven una posició destacada però, sobretot en el sentit nord-sud, s'integraven en un conjunt molt més ampli, en què, al cap i a la fi, tot entrava (però poc sortia). Tots els estudis fets sobre aquest comerç ho assenyalen, i no tornarem a fer una llista —incompleta, de tota manera— dels productes, objectes i mercaderies que entraven a Catalunya, fossin de producció geogràficament propera —com les esquelles, les pintes, els objectes i joies de gaieta, produïts al piemont pirinenc— o molt més llunyana —com els miralls d'Alemanya, els rellotges i les ulleres que declarà l'alvernès Antoni Sala, a la Seu d'Urgell, el 19 d'octubre de 1680.⁵⁸ I més encara si hi afegim el que podia entrar per mar, en particular pel port de Cotlliure.⁵⁹ Productes diferents segons la direcció i amb dèficit de la balança comercial en el sentit sud-nord, que compensaven les monedes espanyoles utilitzades per a comprar les mercaderies i que resseguien els camins del retorn emprats pels mer-

55. Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 540, M^c S. Rolland, notari de Tarascó, 20 de març de 1635.

56. El 14 de maig de 1647, a Ax, Roger Sabatier ven divuit quintars de bacallà a un habitant de la parròquia d'Encamp (Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 2313, Mc Ferriol, notari d'Ax).

57. El 5 d'abril de 1651, a Tarascó, el mercader de Solsona Jaume Marquell compra congre per 361 lliures franceses (Arxius Departamentals de l'Arieja, 5 E 633, M^c P. Ferrand, notari de Tarascó).

58. Productes assenyalats per M. À. SANLLEHY i E. SERRA, «Comerç transpirinenc a Catalunya segons la documentació de la Generalitat de Catalunya (s. XVI-XVII)», p. 503. Aquest Sala, mercader alvernès instal·lat a Cervera, comprà mercaderies a la botiga dels germans Gras, a Tolosa, el 10 d'octubre precedent (Arxius Departamentals de l'Alta Garona, 3 E 4484, Mc Jacquet, Tolosa, 10 d'octubre de 1680).

59. P. POJADA, «L'articulació territorial del Rosselló entre terra i mar: el cas de Cotlliure al començament del segle XVIII», p. 99.

cadens i marxants emigrants fins al Llemosí i l'Alvèrnia, regions on aquestes monedes circulaven de manera gairebé normal per comprar qualsevol producte o dotar una filla en el moment de casar-la.⁶⁰

Finalment, un altre punt que mereix que ens hi aturem breument són les vies que els productes seguien amb els marxants, els traginers i també els mariners —que no hem d'oblidar, si tenim en compte el litoral rossellonès. Així, els Nords catalans configuraven dos grans tipus de vies comercials paral·leles: les terrestres, sobretot pirinenques, controlades per les petites viles del piemont, i la mediterrània; dues vies que podien funcionar de manera conjunta i articulada, però que tenien una autonomia, en especial, amb actors totalment diferents.

* * *

Paradoxalment, queda molt més a fer per a conèixer les xarxes comercials de Perpinyà i part del Rosselló que les de la part pirinenca dels Nords catalans. En efecte, des de la Vall d'Aran fins a la Cerdanya, alguns estudis han indicat com aquestes muntanyes s'integraven en l'economia del seu temps i eren vies fonamentals de circulació i de connexió comercial per a Catalunya. En el cas del Rosselló terrestre i marítim, s'ha focalitzat molt en les guerres i els problemes institucionals, culturals, religiosos i identitaris lligats a l'annexió de 1659. Algunes investigacions han mostrat el paper de la mar i les connexions marítimes de la zona, però encara faltaria estudiar les xarxes, els seus actors i el seu funcionament. Si la mar tenia un paper gràcies al port de Cotlliure i a algunes platges com Canet o Sant Llorenç de la Salanca, seria interessant saber si Tolosa tenia una influència real en Perpinyà, com funcionaven les interaccions amb el Baix Lenguadoc i el paper de la frontera de 1659 en les relacions amb la resta de Catalunya. La integració política dins del regne de França significà una integració econòmica i comercial real d'aquest territori? Foren desarticulades les xarxes que existien fins aleshores o van continuar malgrat la modificació de la frontera? L'evolució que podem intuir al segle XVIII, quan el Rosselló s'articulà més a les xarxes comercials «franceses», és específica o és el reflex oriental del que també s'observa a la part pirinenca, on el segle XVIII significà un vertader canvi, sobretot després de la Guerra de Successió d'Espanya?⁶¹ Ben cert, l'efecte de la frontera fou real, indub-

60. A. POITIRINEAU dedica a aquest tema una part important del capítol vi del seu estudi *Les Espagnols de l'Auvergne et du Limousin du XVIIe au XIXe siècle*, Orlhac, Malroux-Mazel, 1985, p. 146-155.

61. P. POJADA, «Comerç i xarxes comercials transpirinenques. Quina evolució al segle XVIII?», a *Després de les Noves Plantes: canvis i continuïtats a les terres de parla catalana: Actes del IX Congrés de la CCEPC*, Valls, Cossetània, 2014, p. 241-252.

tablement, però no fou més general que particularment rossellonès? I, paradoxalment també, no són pas aquests Nords els que van mantenir un grau elevat de catalanitat institucional mentre que el Principat no ho va poder fer, arran de la caiguda de Barcelona i del Decret de Nova Planta?⁶²

62. P. POJADA, «Unes Catalunyaes sense Noves Plantes? La Guerra de Successió d'Espanya i les seves conseqüències vistes des dels nords», a J. PUIG I OLIVER (ed.), *1714*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2016, coll. «Publicacions de la Presidència. Sèrie Major», núm. 3, p. 107-112.